

Agrarisch natuurbeheer positieve invloed op akkerbouw

In 1998 startte PPO met het project 'Agrarisch natuurbeheer' op de proefboerderijen Kooijenburg, OBS, Westmaas en Vredepeel. Doel van het project is inzicht krijgen in de gevolgen van agrarisch natuurbeheer voor de bedrijfsvoering en de natuurwaarden op het bedrijf. In Vredepeel zijn verschillende elementen aangelegd: akkerranden, een mantelvegetatie en een heidepad. Om de ontwikkelingen te volgen vindt jaarlijks monitoring plaats van onder andere vegetatie en insecten.

Het creëren van ruimte voor flora en fauna binnen het agrarisch gebied en het toegankelijk maken hiervan voor recreanten, wordt door de overheid en de samenleving als belangrijk ervaren. De natuurbeleidsnota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' onderstreept dit. In deze nota worden agrariërs opgeroepen om een belangrijke bijdrage te leveren aan het beheer van een voor natuur waardevol en voor recreanten toegankelijk landschap.

Helaas is er tot nu toe weinig inzicht in de bedrijfsmatige consequenties van agrarisch natuurbeheer voor individuele bedrijven. Ook is nog onvoldoende bekend over de meerwaarde van agrarisch natuurbeheer voor natuur en landschap. Met het in 1998 gestarte project 'Agrarisch Natuurbeheer' proberen we de gevolgen beter in beeld te krijgen. Het onderzoek beoogt:

natuur- en landschapselementen binnen een bedrijf in verschillende regio's in Nederland te ontwerpen, in te richten, te beheren en te ontwikkelen, te evalueren welke inspanningen voor beheer hierbij nodig zijn, wat de effecten op de agrarische activiteiten zijn en hoe de natuurwaarde zich ontwikkeld.

Ecologisch infrastructuur

In de productiegebieden van Nederland is dringend behoefte aan een ecologische infrastructuur van natuurlijke elementen dat goed ingepast kan worden in de bedrijfsvoering en in het gebied. Centraal daarbij staat dat bedrijfsspecifieke natuurplannen ontwikkeld worden die goed passen in en bij het gebied. In 1998 is het project 'Agrarisch Natuurbeheer' van start gegaan met het

opstellen van bedrijfsnatuurplannen. In 1999 zijn de proefboerderijen (her)ingericht om de ecologische infrastructuur te verbeteren en de natuurpotenties zo goed mogelijk te benutten. Hierbij is rekening gehouden met de bedrijfsvoering, het landschap waarin het bedrijf ligt en het beleid dat in de regio van kracht is. Er zijn rondom akkers bufferranden aangelegd en houtige elementen aangeplant. De volgende stap was een aangepast beheer van natuur- en landschapselementen en het volgen van de ontwikkelingen door middel van monitoring.

Elementen op Vredepeel

De inrichtingsmaatregelen op Vredepeel hebben in 1999 plaatsgevonden op de huiskavels (circa 36 ha). Er zijn verschillende elementen aangelegd: akkerranden, een mantelvegetatie en een heidepad (figuur 1).

Akkerranden

Er zijn rondom de akkers verschillende typen, drie meter brede, permanente akkerranden aangelegd (tabel 1). Deze akkerranden vergroten de hoeveelheid en kwaliteit van natuur op het bedrijf en reduceren de vermessing en drift vanuit de akker naar de sloot. De randen zijn een nuttige invulling van teeltvrije zones en tegelijk een biotoop voor natuurlijke vijanden van plaaginsecten. Akkerranden creëren verbindingen tussen aanwezige biotopen (houtwallen, bosjes) voor zowel flora als fauna en geven dekking aan kleine zoogdieren en vogels.

Tabel 1. Omschrijving, doelstelling en verwachte ontwikkeling van de verschillende typen randen op Vredepeel

Type rand	Omschrijving	Hoofddoelstelling	Verwachte ontwikkeling
Bermentype (2440m)	Mengsel met vooral langzaam groeiende roodzwenkgrassen	Ontwikkelen van bloemrijk grasland	Door de lage productie is de grasmat open en kunnen aantrekkelijk bloeiende soorten zich relatief makkelijk vestigen
Engels raatype (320m)	100% Engels raagrass	Ontwikkelen van bloemrijk grasland	Door hoge productie en snelle stikstofafvoer worden de omstandigheden geschikt voor planten van een schraler milieu
Rietzwenktype (320m)	Mengsel met vooral pollenvormende grassen als rietzwenkgras, beemdlangbloem en kropaar	Bevorderen van natuurlijke vijanden van plaaginsecten	Door de aanwezigheid van pollenvormende grassen is er een geschikte overwinteringsplaats voor natuurlijke vijanden (o.a. loopkevers) waardoor deze in het groeiseizoen meer aanwezig zullen zijn
Faunarand (140m)	Zelfde mengsel als rietzwenktype, maar ander beheer	Creëren van (winter)dekking voor fauna	Door in juli te maaien is in de winter een hoog opgaand gewas aanwezig dat dekking biedt aan fauna
Graanrand (140m)	Ieder jaar wintergraan op dezelfde plaats	Specifieke akkerflora	Door geen mechanische en chemische onkruidbestrijding toe te passen en niet te bemesten kan specifieke akkerflora zich ontwikkelen

Mantelvegetatie

Er is een mantelvegetatie aangeplant (250m) langs een bestaande houtsingel aan de noordkant van het bedrijf. Met de aanleg van de mantelvegetatie ontstaat er een geleidelijke overgang van de houtsingel naar de akker. Deze overgangzone is waardevol voor onder andere vogels en vlinders. De aanplant bestaat uit wilde lijsterbes, vogelkers, sleedoorn, hazelaar, hondsroos en Gelderse roos. Bij de soortkeuze is rekening gehouden met de bloeiperiode van de verschillende soorten om van het vroege voorjaar tot de nazomer bloei op het bedrijf te hebben. Ook is rekening gehouden met de waardplantstatus voor schadelijke insecten

Heidepad

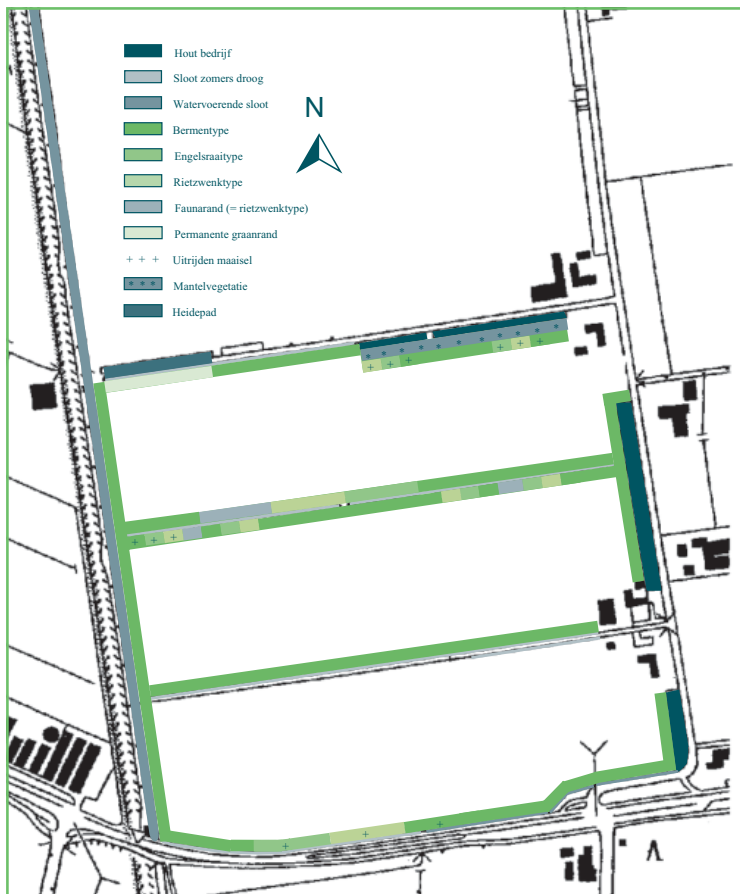
Aan de noordwestkant van het bedrijf is een rijkpad omgevormd tot heidepad (140m). Voor de aanleg van het heidepad is heidemaaisel van de nabij gelegen Luchtmachtbasis De Peel gehaald. Na een lichte grondbewerking is het maaisel verdeeld over het pad en aangereden (figuur 2). Het maaisel is niet verwijderd van het pad.

Beheer

Na de aanleg van natuur- en landschapselementen moeten deze ook goed beheerd worden. Daardoor kan de ontwikkeling gestuurd worden. Naast het beheer van nieuwe elementen, wordt ook het beheer van bestaande elementen geoptimaliseerd.

Akkerranden

De akkerranden worden niet bemest en er vindt geen onkruidbestrijding plaats. De graanrand wordt elk jaar na de oogst opnieuw ingezaaid. Het beheer van de met graszaadmengsels ingezaaide randen bestaat uit maaien en afvoeren om de randen te verschralen en een waardevolle vegetatie te ontwikkelen (bloemrijk grasland). De faunarand wordt één keer per jaar begin juli gemaaid, waarbij het maaisel niet wordt afgevoerd. Er vindt dan het minst verstoring voor fauna plaats (broedende vogels) en de vegetatie kan nog voldoende doorgroeien om in de wintermaanden dekking te bieden.

Figuur 1. Kaart met de uitgevoerde inrichtingsmaatregelen op Vredepeel

Slootkanten

De slootkanten worden net als de akkerranden verschaald door te maaien en af te voeren (figuur 3). Ook hier wordt geprobeerd bloemrijk grasland te ontwikkelen.

Mantelvegetatie

Na de aanplant van de mantelvegetatie is de vegetatie rondom de struiken kort gehouden. Dit om concurrentie met grassen en kruiden te beperken. De mantelvegetatie vraagt niet vaker dan eens in de vijf jaar onderhoud door selectief te dunnen.

Houtsingels

De houtsingels op het bedrijf zijn de afgelopen jaren in verschillende fasen door IKL (Instandhouding Kleine Landschapselementen) gedund. De singels hebben daarom de komende jaren niet of nauwelijks beheer nodig.

Heidepad

Het beheer van het heidepad bestaat uit het enkele malen jaar maaien van de vegetatie, waarbij het maaisel niet wordt afgevoerd.

Monitoring

Om de ontwikkelingen op de proefboerderijen te volgen, wordt vanaf 1999 jaarlijks gemonitord. Er worden vegetatieopnamen van de akkerranden en de slootkanten gemaakt en onkruidtellingen verricht op verschillende afstanden in het gewas. Dit wordt gedaan om te ontdekken of de aanleg van de randen leidt tot veronkruiding. Met behulp van deze gegevens wordt ieder jaar een totaalijst van hogere planten (grassen en kruiden) opgesteld. Daarnaast worden jaarlijks in de akkerranden gewasmonsters genomen om de afgevoerde stikstof en droge stofproductie te bepalen. Om het jaar worden in de akkerranden insectentellingen gedaan met behulp van potvallen en piramidevallen (figuur 4). Op deze manier kan de ontwikkeling van de insectenpopulaties gevolgd worden. Er worden ook aaltjesmonsters genomen om de ontwikkeling van schadelijke aaltjes te volgen.

Resultaten en discussie

De verzamelde gegevens zijn statistisch getoetst voor alle proefbedrijven samen. De resultaten die hieronder worden besproken hebben dan ook betrekking op de bedrijven samen, tenzij anders staat aangegeven. Er wordt alleen over toe- of afname gesproken als dit statistisch is aangetoond.

Vegetatieopnamen in de slootkanten

Het gemiddeld aantal plantensoorten in de slootkanten is gelijk gebleven. Wel is er een afname in bodembedekking van stikstofminnende soorten zoals kweek en brandnetel waargenomen (figuur 5).

Figuur 2. Het heidepad met daarop het aangereiden heidemaaisel.

Figuur 3. Slootkant en akkerrand op Vredepeel waarop een verschraalbeheer ligt.

Vegetatieopnamen in de akkerranden

Het gemiddeld aantal plantensoorten in de akkerranden is in 2001 afgenomen ten opzichte van 2000. Met name doordat het aantal eenjarige onkruiden is gedaald (figuur 6). Door het verschraalbeheer worden de omstandigheden voor akkeronkruiden ongunstiger. Mede door de concurrentie van de nieuwe vegetatie zullen de eenjarige akkeronkruiden uiteindelijk uit de vegetatie verdwijnen.

Onkruidtellingen in het gewas

De hoeveelheid onkruid in het gewas op 1 meter van de rand liet voor de proefboerderijen samen een toename in de tijd zien. Op Vredepeel was de hoeveelheid onkruid in 2000 en 2001 hoger dan in 1999 (tabel 2). Deze toename wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door kieming van zaad afkomstig van onkruiden die eerder in de akkerranden aanwezig zijn geweest. De verwachting is dat met het schraler worden van de akkerranden de onkruiden grotendeels verdwijnen uit de akkerranden. Hierdoor zal er vanuit de randen niet of nauwelijks onkruid in de akker komen.

Totaallijst hogere planten

Het totaal aantal plantensoorten op Vredepeel is in 2001 met ruim 13% toegenomen ten opzichte van 1999 (figuur 7). Dit is bijna zeker het gevolg van de aanleg van de akkerranden en het gevoerde verschraalbeheer.

Stikstof- en droge stofbepalingen

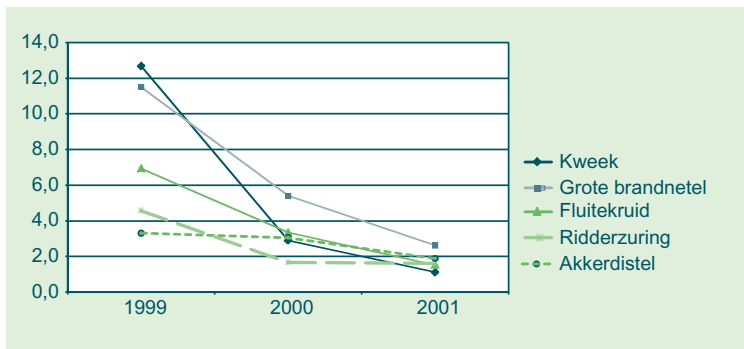
De hoeveelheid afgevoerde stikstof en de droge stofproductie in de akkerranden zijn niet veranderd in de tijd. Deze resultaten zijn hier niet weergegeven. De vegetatie was in 2001 aanzienlijk minder hoog dan in 1999 en 2000. De verwachting is dat de hoeveelheid stikstof en droge stofproductie de komende jaren zal gaan afnemen.

Insectentellingen

Naarmate de vegetatie in de akkerranden en de slootkanten zich verder ontwikkelt, komen er meer plantensoorten voor. Dat betekent meer en gevarieerder voedsel voor meer soorten plantetende insecten (phytofagen). Deze planteneters trekken weer meer roofinsecten (predatoren) en sluipwespen (parasitoïden) aan. Dit resultaat zien we terug in de piramidevallen die in de akkerranden staan (figuur 8). Alleen een (onverklaarbare) afname van het aantal spinnen wijkt af van dit beeld.

Figuur 4. Een piramideval in een akkerrand op Vredepeel.

Figuur 5. Gemiddelde bodembedekking (%) van een aantal stikstof-minnende plantensoorten in de slootkanten op de proefboerderijen (1999 tot en met 2001)

Tabel 2. Het gemiddeld aantal onkruidplanten in het gewas/m² op Vredepeel (1999 tot en met 2001)

Jaar	1m in het gewas
1999	12,0
2000	52,0
2001	49,6

Het aantal natuurlijke vijanden (predatoren en parasitoiden) ligt duidelijk hoger dan het aantal planteneters (phytofagen). De toename van het aantal planteneters in de akkerranden vormt daarom geen probleem.

Aaltjesmonsters

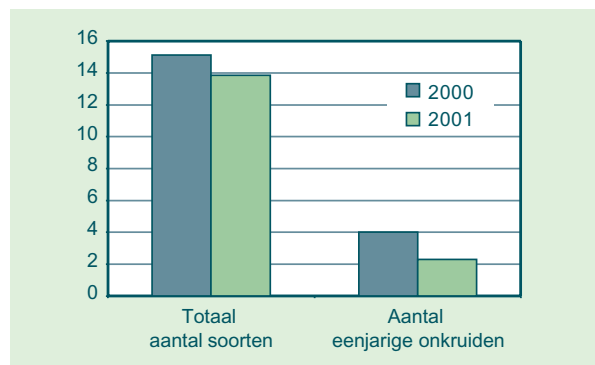
Er zijn geen veranderingen in de tijd waargenomen voor zowel het totaal aantal aaltjes als het aantal schadelijke aaltjes¹⁾. Wat wel opvalt is een sterke toename van vrijlevende *Paratylenchus* wortelaaltjes, die als waardplant grassen hebben. Omdat de akkerranden zijn ingezaaid met gras, permanent zijn en niet bewerkt worden, is er voor deze groep aaltjes steeds voldoende voedsel beschikbaar. Op de meeste locaties is een sterke afname van saprofage aaltjes waargenomen. De meeste aaltjes in deze groep voeden zich met bacteriën en in mindere mate met schimmels. Omdat de bodem van de akkerranden niet wordt bewerkt en bemest, is er minder voedsel beschikbaar en neemt de dichtheid van deze groep af.

Ontwikkelingen

De in dit artikel beschreven resultaten bestrijken slechts twee of drie jaar. De akkerranden zijn zich nog aan het ontwikkelen, waardoor de situatie niet stabiel is. Door de korte meetreeksen zijn de waargenomen ontwikkelingen moeilijk te interpreteren en is het nog te vroeg om eenduidige conclusies te trekken. Er zijn echter al wel verschillende ontwikkelingen waargenomen:

- afname stikstofminnende soorten in slootkantvegetaties;
- afname éénjarige onkruiden en aantal plantensoorten in de akkerranden;
- toename hoeveelheid onkruid in de akker direct naast de akkerranden;
- toename totaal aantal plantensoorten op de bedrijven;
- toename aantal planteneter insecten, aantal parasitoiden en totaal aantal insecten in de akkerranden;
- toename aaltjes met als waardplant grassen;
- afname bacterie-etende aaltjes;

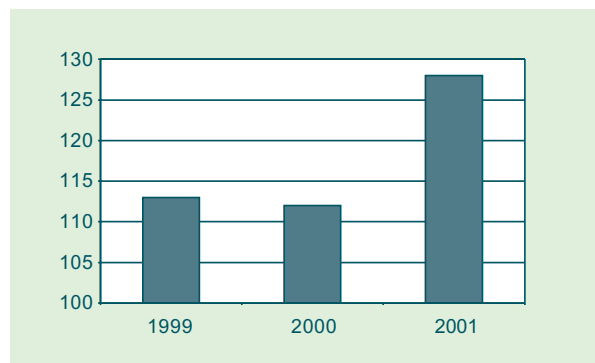
1) Dit betreft *Heterodera* larven, *Meloidogyne*-groep, *Pratylenchus penetrans* en *Trichodoridae*

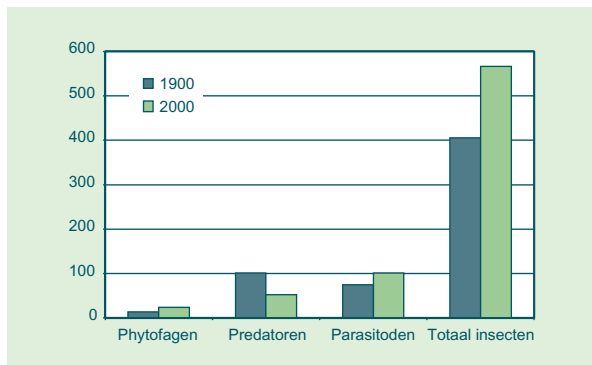
Figuur 6. Het totaal aantal soorten en het aantal eenjarige onkruiden (gemiddeld/4 m²) in de akkerranden op de proefboerderijen (2000 tot en met 2001).

Er is voor de bedrijfsvoering één negatieve ontwikkeling geconstateerd. Dat is de toename van de hoeveelheid onkruid direct naast de akkerrand. De hoeveelheid onkruid in de akkerranden is echter afgenomen, waardoor de onkruiddruk vanuit de akkerranden de akker in zal afnemen. De hoeveelheid schadelijke aaltjes in de akkerranden is niet veranderd en vormt daarom geen probleem wanneer de akkerranden eventueel weer in productie worden genomen.

Doordat natuurelementen permanent zijn, is het voor de vegetatie mogelijk om zich te ontwikkelen en te stabiliseren. Ook verschillende diersoorten zullen hiervan profiteren. Door de elementen gericht te beheren kan worden gestuurd in de ontwikkeling. De eerste jaren is het belangrijk om akkerranden te verschrallen (maaien en afvoeren), omdat de bodem nog erg rijk is. Met het schraller worden van de bodem zullen onkruiden en ruigtekruiden in dichtheid afnemen en kan zich een ecologisch waardevolle en aantrekkelijke vegetatie ontwikkelen.

Figuur 7. Het totaal aantal plantensoorten op Vredepeel (1999 tot en met 2001)

Figuur 8. Het gemiddeld aantal met piramidevallen gevangen insecten/m² op de proefboerderijen (1999 en 2001)

Over enkele jaren, wanneer de meetreeksen langer zijn, kunnen duidelijkere uitspraken worden gedaan over de resultaten van het agrarisch natuurbeheer op de proefboerderijen. Het ontwikkelen van waardevolle natuur kost nu eenmaal tijd. Daarom zullen de metingen nog enkele jaren worden voortgezet. Ook zal nader onderzoek worden gedaan naar de benodigde arbeid en kosten en baten van agrarisch natuurbeheer. Maar het lijkt er nu al wel op dat we op de goede weg zijn.